

VIRT LÁSZLÓ

A kisebbségi lét mint sajátosság és méltóság* (Márton Áron apostoli küldetésének egy értelmezése)

Abstract: Bishop Áron Márton expected the Hungarian society which became a minority after the Treaty of Trianon to be able to recover. He thought that being in minority was a starting point in the life of the nation. He showed the dignity of living in minority through universal moral values. He claimed that a person living in minority would have moral surplus and so he or she would be able to overcome this difficult situation.

Keywords: language majority, language minority, dignity of a particular situation, existence, collective dignity, moral minority

Az érvényesülni akaró, törtető ember hajlamos lehet a kisebbségi állapotot egyéni törekvései gátjának, akár sorscsapásnak gondolni. A trianoni traumát követő két évtized érthetővé teszi az eufóriát, amivel a bécsi döntések után a Felvidék déli részére és az Észak-Erdélybe bevonuló magyar hadsereget a magyar lakosság fogadta. A bécsi döntések által érintett felvidéki és erdélyi magyarok – érthetően! – azt ünnepelték, hogy megszűnt a kisebbségi sorsuk. E sorok írója már Magyarországon született, de apai és anyai ágon egyaránt a teljes rokonsága érintett volt az első bécsi döntésben, és nagyszülőikig bezárólag a teljes felmenő, és oldalágon az összes nagynénje és nagybátyja révén érintett volt a „Benes-dekrétumok” által kiváltott menekülésben, amivel felmenő és oldalági rokonságom 1946-ban és 1947-ben a Szudéta-vidékre irányuló deportálásokat előzte meg. Érthető tehát az 1938-as felvidéki és az 1940-es erdélyi eufória, és érthető a majd-

---

* Elhangzott Kolozsváron 2017. február 12-én, Márton Áron püspökké szentelésének 78. évfordulóján.

nem teljes rokonságomra kiterjedő 1946/47-es menekülésünk is. Azonban már az első bécsi döntés után Felvidék visszatért részeiből érkeztek jelzések arra – s erre vonatkozóan családi történeteket is tudnék idézni –, hogy a kisebbségi állapotot meg nem értő budapesti kormány ellenérzéseket képes kelteni a kisebbségi helyzetet megtapasztalt magyarokban. Erre olyan hiteles személyiségektől születtek dokumentumok, melyek megkérdőjelezhetlenné teszik azt, hogy *az anyanyelvi többség nem feltétlenül érték, a kisebbség pedig szellemi-erkölcsi nemesítő tényező lehet.*

Janics Kálmán, a majdani kommunista Csehszlovákia üldözöttje, a „hontalanság évei” történésze meglehetősen korán, a felvidéki Prohászka-körök folyóiratában, a kassai Új Élet 1939. május-júniusi számában kénytelen írni: „A volt csehszlovák köztársaságból magunkkal hozott »felvidéki szellem« csak *ad-digi tapasztalataink* alapján gyakorolt társadalomkritika volt, népi felfogással vegyítve. Az »új felvidékiség«, ami ma inkább előtérbe nyomul, már itt termett (az anyaországban; V.L.), *nem hoztuk* magunkkal.” Janics Kálmán e mondat után két oldalon keresztül bírálja az anyaországból jött korrupciót, a protekcionizmust, és az anyaországból a visszatért felvidéki területre vitt gyarmattartói mentalitást, gőgös, lekezelő civilizátori felfogást. Áttörhetetlen falnak látja az 1938-ban kialakított viszonyokat és társadalmi konfliktus lehetőségét vizionálja ezzel kapcsolatban: „Nyílt szellemi front hiányában elkeseredett közelharc van kialakulóban, amit mennél tovább tagadnak le, annál súlyosabb sebeket fog ejteni az összmagyar érdekeken.”¹¹ Ez a közelharc a kisebbségi sorsot megtapasztalt, és 1938-ban az anyaországhoz visszatért felvidéki magyarok és a Budapestről a visszatért felvidéki területre küldött anyaországi „ejtőernyősök” között bontakozott ki.

¹ Janics Kálmán: Új felvidékiség. Új Élet (Kassa), 1939. május-június.

Majd pedig a második bécsi döntést követően Márton Áront sem kísértette euforikus hangulat. Nem jött a Magyarországhoz visszakerült területre, pedig az erdélyi római katolikusok túlnyomó többsége, legalább háromnegyede Magyarországhoz került vissza. Jöhetett volna Magyarországra, ahol püspökként még a felsőházak is tagja lett volna. Ő azonban román területen, Dél-Erdélyben, az Antonescu-féle Romániában maradt az ottani maroknyi magyarsággal. *Márton Áron ott maradt, ahol sokkal nehezebb magyarnak lenni!* Mindemellett változatlanul püspöke volt ő a Magyarországhoz visszakerült területek, Észak-Erdély és a Székelyföld katolikusainak is, és mint felelős főpásztor aggódott a kisebbségi életben összekovácsolódott népi egységért, melynek érdekében a két háború között ő tette a legtöbbet. Egy hónappal a második bécsi döntés után (immár külföldre utazva ezáltal) Kolozsvárra látogatott, hogy szeptember 29-én jelen legyen a Szent Mihály templom búcsúmiséjén. Itt Márton Áron *aggodalmát fejezte ki, hogy a kisebbségben közösséggé kovácsolódott erdélyi magyar az anyaországhoz visszakerülve, társai kezét elengedve, elkezd saját érdekei után futni: „Testvéreim, szeressétek egymást! A kezek, amelyek az elmúlt években egymásba fonódtak, ne eresszék el egymást! Aki szerencsésebb, ne hagyja útfélen társát, akivel eddig együtt menetelt. Ne higgyétek, hogy most akkor boldogultok, ha mindenki külön fut a saját célja felé!”*²

Úgy tűnik tehát, hogy a „többség” nem értékfogalom. S ha nem, akkor a kisebbség sem lehet kicsinyítő, degradáló jelző, hanem olyan állapot, ami elől sokan menekülnek ugyan, de sok érték hozható ki belőle. S hogy ki az, aki menekül és ki az, aki értéket hoz ki belőle? A nyolcvanas években, a névházassággal történő menekülések idején mondta valaki Kányádi Sándornak:

---

² Márton Áron beszéde, Kolozsvár, 1940. szeptember 29. Ellenzék (Kolozsvár), 1940. szeptember 30.

„Sándor bátyám, Erdélynek már színe-java elment”. Kányádi Sándor ezt válaszolta: „A színe elment, a java nem.” Többször leírtam már, hogy Márton Áron háromszoros kisebbséget vállalt tudatosan. Mint romániai magyar vállalta a nemzeti kisebbséget. Mint katolikus vállalta a felekezeti kisebbséget a görögkeleti román államvallás árnyékában. Mint hívő ember pedig vállalta a világnézeti kisebbséget a kommunizmus idején, mert nem lett az ateista hatalom társutasa. Márton Áron tudatos vállalásait látva kisebbségi helyzetét úgy határozhatjuk meg, hogy az – *demokratikus társadalmi felépítmény hiányában* – a hatalomtól való tudatos távolságtartást jelent. Márton Áron – aki *világoosan megfogalmazta a demokrácia erkölcsi feltételeit, mert nagy értéknek tartotta a demokráciát!* – soha nem élt demokratikus viszonyok között, így kisebbségi apostolságát is ilyen keretek között kell látnunk. A hatalmi-uralmi helyzettől való eredendően *kényszerű távolságot* (Trianon, majd a totális diktatúrák) *kritikus és etikus távolságtartássá*, végső soron *kisebbségi emberi tartásá* nemesítette. Gyakorlati emberként nem épített légvárat, hanem az egyetemes erkölcsi (evangéliumi!) normákat a nemzeti és vallási, majd ezek mellett még a világnézeti kisebbség helyzetében alkalmazta. Amikor a második bécsi döntést követően Kolozsváron megfogalmazta az idézett aggodalmát, akkor a kisebbségben kimunkált értékeket féltette, melyek többségi helyzetben elveszhetnek. Márton Áron tehát a *valóságból, az adott helyzetből* indult ki, amelyből értékke tudta nemesíteni a kisebbségi identitást. Márton Áron gondolkodását ismerve állíthatjuk, hogy *a kisebbségi léttudat nem partikularizmus, hanem az egyetemes erkölcsi normáknak a kisebbségi lét keretei között történő érvényesítése*. Még nem került Kolozsvárra egyetemi lelkésznek, még nem indította el az Erdélyi Iskolát (de már az Erdélyi Tudósítóban publikált), amikor felvidéki magyar fiatalok folyóiratába, a kassai Új Életbe írta 1932 márciusában Gyulafehérvárról:

„A halállal nagyon rokon ájultság elég hosszan tartó ideje, ami a 918-as eseményekre következett. S *aztán az eszmélés. A lassú magunkhoztérés*, mikor Erdély fogta még szédülő fejét, de már erőlködött, két kézre markolta a gondolkozását, hogy az *új helyzetet* öntudatába szedje s számoljon vele mint nagy *valósággal*”.³ Itt tehát az új helyzet, *a kisebbségi helyzet mint valóság* kap megfogalmazást. A valóság filozófiai fogalom.

Hogy ne okozzon (a szó közönséges értelmében) úgynevezett kisebbségi érzést a kisebbségi lét átélése, és lássuk meg, hogy Márton Áron egyetemes erkölcsi normákból magyarázta a kisebbségi *létet*, ezért hivatkozunk Heideggerre: ő jelenvalólétnek nevezte azt a létezőt, ami (aki) szellemi síkon viszonyulni tud az eleve adott Léthez. Jelenvalólétnek nevezte, ami (aki) ráismer önmagára a LÉT-ben. Így tehát a kisebbségi lét egy olyan jelenvalólét, ami ráismer önmagára az eleve adott, egyetemes erkölcsben. „A jelenvalólét olyan létező, amely *nem egyszerűen csak előfordul* a többi létező között. ... a jelenvalólét valamilyen módon és valamennyire kifejezetten megérti magát a létben.”⁴ A jelenvalólét tehát kitüntetett a többi, esetleges létezőhöz képest. Sajátos helyzetünkben ráismerni önmagunkra abban, ami egyetemes, abban, ami maga a Lét mint a dolgok alapja, abban, ami a Legfőbb Mozgató: nos, ez a *sajátosság méltósága*. A létmegértés, a kisebbségi lét, és annak az egyetemes erkölccsel fennálló kapcsolatának megértése a kisebbségi helyzetben élő ember *méltósága*. Addig tart ez a méltóság, amíg kisebbségi létből fennáll a létmegértés. Bibliái összefüggésben ugyanez: az ember Isten képmása (Ter 1, 27), mégpedig a saját helyzetéből az.

³ Márton Áron: Az erdélyi magyarság szellemi élete. Új Élet (Kassa), 1932. 4. sz.

⁴ Heidegger, Martin: Lét és idő. Gondolat Kiadó, Bp. 1989, 100–101.

Ha arra törekszünk, hogy „besoroljuk” Márton Áron szellemi identitását, akkor el kell mondani, hogy ő *nem* volt politikus, még csak kisebbségpolitikus sem volt. *Nem* volt úgynevezett „közéleti ember”, sokkal több volt ennél. Lelkipásztor volt, és lelkipásztorként apostol, aki rábízott népének saját (és mint kisebbségi: sajátos) helyzetében, itt-létében, jelenvaló-létében adott átfogó *erkölcsi, társadalmi, és hitbeli* programot.

Ady Endre még az első világháború kitörése előtt, 1914 januárjában publikálta prófétai hevületű, látomásos versét, melynek címe: *A szétszóródás előtt*. Ennek egy versszaka: „Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre, / Volt útonállók új útbanállóknak / S míg úrfajtánk egymást s a népet falta, / Tunya álmainkat jég verte / S még a Templomot se építettük föl.” A Templom itt nem épület, hanem szellemi/lelki ekklézsia (gyülekezet), melyet a magyarságnak saját viszonyítási pontjaként kellett volna felépítenie – még a szétszóródás előtt. A kis népek számára mindig nagy volt a kísértés, hogy ha nem tudnak nagy nemzetté lenni, akkor – a kisebbségi érzés által szakadékba hajtván – legyenek nagy nemzet vazallusa, egy kártékony hatalmi illúzió terheltjei. Ady már az első világháború első percétől szembement ezzel a kártékony illúzióval, a háború első percében sem vált a vakon biztosra vett győzelem ígérettjévé.

Márton Áron pedig a *szétszóródás után* fellépett apostol volt. A próféta a jeleket látva előrevetít, az apostol pedig helyreállít és újat épít. „Népünk templomépítő nép”⁵ – mondta 1945-ben, de korábban vallotta, hogy a „templom jel is, jelzi, hogy Isten földi

---

⁵ Márton Áron húsvéti szózata. Gyulafehérvár, 1945. március 24. In: Márton Áron a lelkiismeret apostola. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Virt László. Ecclesia, Bp. 1988, 122.

országának határai hol vannak a térben és időben”.⁶ A templom tehát számára is több, mint épület, sokkal inkább szellemi/lelki viszonyítási pont, mely egybegyűjt. Márton Áron a *szétszóródás után* ezt az egybegyűjtő apostoli feladatot végezte, az új helyzetet adottságként elfogadva hozzálátott az erdélyi magyar szellemi/lelki viszonyítási pont, a mindenki által vállalható Templom felépítéséhez. Trianon után a magyar úri rétegek elkezdtek ujjal mutogatni „a románok”, és „az Antant” felé. Márton Áron nem állt be közéjük, szembement az úriemberkedő, magyarkodó, önérzet nélkül önsajnálókkal. 1935-ös diagnózisa így hangzik: „Ma nekünk írják, hogy nincs kit nevelni, holnap az egyházi főhatóságokhoz érkezhetik a szomorú jelentés, hogy az ősi szállások üresek, a templom harangja már csak más nép fiait hívhatja istentiszteletre. De a hírekre, melyek a magyar úri családoknak a gyermektől való irtózásáról beszélnek, élénk csúszik egy másik sejtés réme is. Más népek töredékeit is érte hasonló sors velünk egy időben. És azok életükért úgy küzdenek, mint az anyaország a kölykeiért. ... Mi pedig tespedtségbe roskadtan ténfergünk. *Másfél évtized óta, ahogy a történelem rohanó, vasas szekere elütött, azonmód fekszünk az útszélen, mutogatjuk sebeinket, panaszoljuk sérelmeinket, koldusmódra nyújtogatjuk kezünket a járókelők felé, de még nem szedtünk össze annyi önérzetet és erőt, hogy fogunkat összeszorítva felálljunk, az út porát leverjük és megmutassuk, hogy gyöngeségünk ellenére tudunk a saját lábunkon járni.* S itt vigyorog a másik sejtelem: ha a magyar úri családok lemondtak a gyermekről, lelkük mélyén, ahol az emberi elhatározások születnek, lemondtak a magyar jövőről és a jövőnk

---

⁶ Márton Áron: *Templom és iskola*. Erdélyi Iskola 1939/1940. évf. 3–4. sz. In. *Virt i. m.*, 104.

felé építő erőfeszítésekről is.”⁷ Ma is divatos Trianont hangoztatva „románozni”, vagy a kicsinyesebbje részéről – mintha ezzel rúghatnának egyet a románokon – oláhozni. Márton Áron nem állítható ilyen szándékok mellé. Ő evangéliumi életalakító volt, számára az életalakítás összefüggött az életadással is: „Erdélyt nem a román hadsereg és nem az Antant, hanem a termékeny román anyák vették el és a meddő magyar anyák veszítették el”.⁸

A szétszórásban, melynek okozója végső soron egy bizonyos életképtelen, saját jólétén kívül másra tekintettel nem lévő magyar felfogás volt, Márton Áron mégis sok építő – közösség-építő, templomépítő! – törekvést látott meg. Tudta, hogy csak a gondolkodás alakításával menekülhetünk meg, ezért György Lajos nyelvész-irodalomtörténész-pedagógussal megalapította az Erdélyi Iskola című tanügyi és népművelő folyóiratot. Márton Áron maga is elsőrangú pedagógus volt, a pedagógiát nemcsak katedrán vagy szószéken állva gyakorolta nagy hatással, hanem a felnövelés elméletét is művelte. Az Erdélyi Iskolát „az a szándék indította útnak, hogy szavak s a már végzetessé váló ernyedtségünket még takargató sirámok folytatása helyett végre kézzelfogható, komoly cselekvés, munka, tett legyen. Az a felismerés lökte életbe, hogy a *kifelé* folytatott, reánk kényszerített harcban úgylis felbukunk, ha csak sopánkodunk; ravatalra kerülünk, ... ha életünk mélyeiből a megújító források erőit föl nem fakasztjuk.”⁹ Azt fogalmazta meg itt, hogy a *kifelé* folytatott harc, az önsajnálattal terhelt ujjal mutogatás más népek felé öngyilkos

---

⁷ Márton Áron: Az elnémult harangok üzenete. Erdélyi Iskola, 1935/1936. évf. 3-4. sz. In. Virt i. m., 88.

⁸ Márton Áron elmékedései a keresztény házasságról. Kolozsvár, 1934–1938. In. Márton Áron: Házasság, család. (Márton Áron hagyatéka, 1. kötet.) Sorozatszerkesztő: Dr. Marton József. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2005, 79.

⁹ Márton Áron: Ugartörés előtt. Erdélyi Iskola, 1934/1935. évf. 1–2. sz. In. Virt i. m., 74–75.

politika, élet nem fakadhat belőle. Tehát nem mutogatunk kifelé! *A belső erők fölszabadítására törekedett Márton Áron.* Elképesztőnek tűnő, de nagyonis elgondolkodtató látomást fogalmazott meg Ady – még 1906-ban! – az elvesző magyarság láttán, s ezt föl is jegyezte a fültnanú Fülep Lajos: „az én magyarságom nincs már sehol énrajtam kívül – *a népben van, de benne nem él, mert nem tudatos, néma ... én vagyok az utolsó élő magyar*”.¹⁰ Aki önhittséggel vádolná Adyt, az nem ismeri a magyar nyelvet, nem ismeri a magyar észjárását *valóban* értő magyar kultúráját. Móricz ekkor még fiatal író. Kodály az előző évben fejezte be a zeneakadémiát és indult el első népdalgyűjtésére. Ady ővelük ekkor még nem számolhatott. Ugyanakkor Ady látta, hogy a magyarság ott él a népben, a legszegényebbekben. Ady látta a népben élő belső erőket, melyek fölszabadításra várnak – hogy ne ő legyen az utolsó élő magyar!

Márton Áron a népből jött, a néptől soha el nem szakadt, ő is látta, hogy milyen értékek vannak a népben. A népet magyarokdva-bratyizva vállbaveregető, lekezelő rátarti úriemberek nem láthatták, nem láthatják a népben rejlő értékeket, mert ők hatalmi pozíciókból hirdetik saját igéjüket – és e pozíciókat akkor már kétszázötven-háromszáz éve idegenből osztogatták. Márton Áron pedig a kisebbségi állapotot tudatosan vállalva, demokratikus keretek híján, *eleve a hatalom nélküli állapotot látta erkölcsösnek.* Ezért látta-láthatta azokat az értékeket, melyeket a népi gondolatra hangolt magyar felnövelés hivatott felszabadítani. Látta az egymástól elszigetelten dolgozó, egymásról esetleg mit sem tudó szellemi napszámosokat, tanárokat, tanítókat, papokat, kántorokat, akiket elszigeteltségükben sem tántoríthatott el semmi hivatásuk mellől. „A népünk felemelésére halaszthatat-

---

¹⁰ Fülep Lajos: Ady éjszakái és éjszakája. In. Fülep Lajos: Művészet és világnézet. Magvető Kiadó, Bp. 1976, 72.

lanul szükséges munkát sokan sürgették és csinálták is. De jó szándékukkal vergődtek, segítség nélkül, egy irtózatossággal szemben”.¹¹ Az Erdélyi Iskola nekik adott közös programot, őket szervezte együttműködő közösséggé, bennük látta meg a szellemi-lelki Templom építőit, a *Templomét*, amit a közös akarattal élő magyar nép alkothat. Márton Áron nem vezéri, hanem apostoli szerepben volt, soha nem sütött saját pecsenyét, hanem szolgált és támogatott: „Az Erdélyi Iskola ezeknek az elszigetelt és elhalás veszélyének kitett törekvéseknek állott szolgálatába. Nem kezdte, csak oldaluk mellé szegődött azoknak, akik önáltatás helyett már itt is dolgoztak.”¹²

Ha Márton Áron gondolkodás-alakítással vált a lelki-szellemi Templom építőjévé, akkor *hatását elsősorban* nem a kihalófélben lévő évjáratokra, hanem *a fiatal nemzedékekre fejtette ki*. A Márton Áron által evangelizált korosztálynak a harmincas évek második felére volt egy színvonalas folyóirata, a kolozsvári *Hitel*. A harmincas évek második felére Európában már háborús hangulat volt. Majd pedig 1938-ban a Nyugat jóváhagyja Hitler keleti terjeszkedését, de egy évvel korábban, amire a nagyhatalmak politikusai nem akartak odafigyelni, arra Márton Áron prófétai látással már felhívta a figyelmet. Prófétai látással, mert a jelekből látta a veszélyt és következtetett a jövőre – de ugyanakkor apostoli küldetéssel is, mert a rábízott nemzedékért felelősséget érezve, felkészítette az akkori fiatal felnőtt korosztályt, hogy megfelelő erkölcsi tőkével nézzen szembe a készülődő embertelenségekkel. Márton Áron az *erőszakmentesség apostola* 1937-ben írta a kolozsvári *Hitelben*: „A népek gyilkos versengésének vagyunk tanúi és egyben megélői. A népeket meghatározó természetes különbözőségeik ellentétekké, az ellentétek pedig ter-

---

¹¹ Márton Áron: Ugartörés előtt. In. ua., 76.

¹² Ua.

mészetellenes gyűlölködéssé fajultak s félelmetesen kavarnak az emberiség feje fölött meggyűlt viharfelhők. Senki sem tudhatja, mi lesz, ebből a világvajúdásból mi születik meg. De egy biztos: akár bekövetkeznek a készülő katasztrófák, akár győz a békés belátás, *a mostani kavargásból a jövőbe csak azok a népek menthetik át életüket, amelyek munkába tudják állítani összes szellemi és erkölcsi erőiket*. Vajon lesz-e a magyar népnek Széchenyi-lelkületű értelmisége, amely belátja ezt és a történelem szándékát erős markolással és lázas munkával az élet irányába fordítja?”¹³ Márton Áronnak nagyon komoly hatása volt arra, hogy a romániai magyar sajtóban majd 1939 után is a háborúellenes szellem vált általánossá. Próféta-ként előre jelzett, apostolként pedig felkészített arra, hogy Erdélyben az embertelenségekre keresztény válasz szülessen.

Több mindenre lehet hivatkozni, melyek azt mutatják, hogy Márton Áron a romániai magyar népközösség gondolkodását szembefordította az embertelenségekkel. Hivatkozhatunk az 1939. november 16-án mondott beszédére, mely *Templom és iskola* címmel megjelent az Erdélyi Iskolában, majd a Hitelben és a Magyar Kisebbségben is. E beszéde a második világháborúnak nemzetközileg is egyik legelső megbélyegzése volt. Vagy hivatkozhatunk a zsidóság deportálását megbélyegző, 1944. május 18-án mondott kolozsvári beszédére, mellyel sokakat ösztönzött arra, hogy mentse az üldözötteket. Ezeket korábban már több helyen idéztem. E helyen most arra hivatkozom, hogy az 1946 pünkösdjén Csíksomlyón elmondott beszédében úgy fejezte ki népének a párizsi béketárgyalás döntése miatt érzett fájdalmát, hogy közben tömegméretű indulatokat vezetett le. Hogy Márton Áron zsenialitását érzékeltessem, beszédét Bibó Istvánnak egy órá, Bibó Istvánra nagyon jellemző, a szociálpszichológia és

---

¹³ Márton Áron: Népevelésünk feladatai. Hitel, 1937. 3.

a politikai-társadalmi folyamatok összefüggését megfogalmazó szövegével állítom párhuzamba.

Bibó István 1946-ban megírta *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* című könyvét, mellyel – Márton Áron ugyanakkori törekvéséhez hasonlóan – a béketárgyalásokra gyakorolt hatást is megcélozva, az etnikai határok szükségességét fejtette ki. Itt fogalmazta meg Bibó: „Ahhoz, hogy egy európai közösség modern politikai fejlődése harmonikus és egyenes vonalú legyen, lényegileg egy dolog szükséges: az, hogy *a közösség ügye és a szabadság ügye egy ügy legyen.*” (Kiemelés Bibó Istvántól.) Annyit jelent ez, hogy egy antidemokratikus, autokratikus rendszertől való megszabadulás nem sértheti a nemzeti szuverenitást, különben a politikai közösség, a nemzet legalábbis kételkedéssel fogadja a demokráciát. Bibó szerint Közép- és Kelet-Európában „a nemzetek olyan történelmi pillanatokat éltek meg, melyek azt látszottak bizonyítani, hogy a múlt nyomasztó politikai és társadalmi hatalmasságainak az összeomlása s a demokráciának végző konzekvenciákig való vállalása a nemzeti közösséget súlyos kockázatoknak, sőt katasztrófáknak teszi ki. *Ebből a megrázókódtatásból születik a modern európai fejlődés legfélelmetesebb monstruma: az antidemokratikus nacionalizmus.*”¹⁴ A magyar nép mindkét világháború után azt tapasztalta meg, hogy önmagukat demokratikusnak nevező hatalmak a demokrácia nevében az etnikai határok és önrendelkezés elvét sárba taposva sértik a nemzeti szuverenitást. Ezzel pedig a nyugati „demokráciák” a demokrácia eszméjét gyengítették a mi térfelünkön. És itt hangsúlyozni kell, hogy mind Márton Áronnak a munkatársaival a béketárgyalásra elküldött memoranduma, mind Bibó István

---

¹⁴ Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. In. Bibó István: *Válogatott tanulmányok, II. 1945–1949*. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1986, 219.

idézett könyve az etnikai alapon meghúzott országhatárokat tartotta igazságosnak és demokratikusnak – semmi többet.

Ebben a helyzetben lépett fel Márton Áron az 1946-os pünkösdi búcsú szószékére. Ekkorra már eldőlt, hogy a békekonferencia vissza kívánja állítani a trianoni országhatárokat, a négy nagyhatalom között az etnikai határok szorgalmazásával az Egyesült Államok egyedül maradt. Márton Áron az 1946-os pünkösdi búcsún százötvenezer ember előtt nyíltan beszélt arról az összefüggésről, ami a háborút lezáró béke és a lelkek békéje között fennáll – és ő mint felelős püspök a lelkek békéjét nem hanyagolhatta, nem „diplomataizálhatta” el. Mindig tartózkodott attól, hogy a hatalmi politika ügyeit és az egyházi-lelkipásztori kérdéseket összemosza, 1946-ban mégis beszélt az akkor aktuális, politikainak tetsző kérdésekről, mert e kérdéseket nem hatalmi és politikai, hanem a lelkek békéjével összefüggő *erkölcsi kérdésnek* tartotta. „A háború alatt és után felelős vezető személyiségek ajkáról – nemegyszer közös megbeszélés eredményeként – biztató nyilatkozatok hangzottak el. *Az igazságos és tartós békét ígérték, és bízunk abban, hogy ez alkalommal csakugyan mellőzhetetlen erkölcsi elvek alapján és nem hatalmi, politikai szempontok szerint döntenek.* Az 1946. május 7-i párizsi határozatról kiadott közlemények azonban megzavarták ezen hitünket. (E határozat állította vissza Magyarország 1938-as határait, ami előrevetítette a párizsi békeszerződés végkimenetelét. V. L.) ... Több, mint huszonöt éves kisebbségi életünk alatt megtapasztaltuk a politikai és gazdasági elnyomásnak nyílt és rejtett módszereit és különböző fokozatait. Folyamatos és egyre súlyosabb küzdelemre kényszerültünk kulturális és nyelvi értékeink megvédéséért. A politikai és társadalmi helyzet, ami osztályrészünk lett, komoly akadályokat vetett népünk természetes szaporodása elé is. *Nem vállalhatjuk tovább ezt az igazságtalan és megalázó helyzetet, és kérjük, ne kényszerítsék ezt reánk azok sem, akik sor-*

sunk fölött a döntés jogát gyakorolják.” Miután hosszan, élő beszédben percekre keresztül sorolta érveit az igazságos béke (etnikai határok) érdekében, közli azt is, hogy miért viszi szószékre ezt a problémát. Korábban ő várta el, hogy népe felnőtt, önálló döntéssel szegüljön szembe az embertelenségekkel. És ez meg is történt. Most pedig neki, a püspöknek kell beszélnie némaságra kárhoztatott népe helyett: „Aggódtak a hatóságok, hogy itt politikai tüntetések lesznek, *de ti imádkozni jöttetek ide. Épültem a példás fegyelmen, amit útközben és itt tanúsítottatok. Most ugyanilyen fegyelmezetten térjete vissza! A püspöknek azonban meg kellett hallania híveinek nagy aggodalmát és ki kellett mondania azt, amit nekik nincs szabadságukban kimondani!*”¹⁵

Ha valóban igaz lett volna a vád, amit a püspök ellen a három évvel későbbi letartóztatását követően megfogalmaztak, akkor már 1946-ban letartóztathatták volna. Ekkor olyan feszült volt a hangulat, hogy Márton Áron egyetlen beszédével forradalmat robbanthatott volna ki. Nem ezt tette. Az igazságtalanságot nevének nevezve úgy vezette le a népben felgyülemlett indulatokat, hogy a nép fegyelmezetten hazavonult, és másnapra egész Erdély tudta, hogy miről beszélt Márton Áron Csíksomlyón. Nékám Sándor bukaresti magyar követ (Márton Áron segítőtársa a négy nagyhatalom felé), miután megkapta a beszéd szövegét Márton Árontól, továbbította azt a moszkvai, a londoni, a párizsi és a washingtoni magyar követségek felé. A magyar külügyminisztériumba írt jelentésében pedig kijelenti: „A püspöki beszéd előtt a légkör annyira telített volt, hogy *az elkeseredettség könnyen politikai tüntetésben robbanhatott volna ki. ... Ilyen körülmények között Márton Áronra hárult az a feladat, hogy a tömeg érzelmeinek olyan formában adjon kifejezést,*

---

¹⁵ Márton Áron beszéde, Csíksomlyó, 1946. pünkösdi. In: Márton Áron hagyaték 2. 58–63.

hogy azzal egyben az indulatokat is levezesse. A püspöki beszédet tehát úgy kell értelmezni, hogy az *tiltakozás* volt ugyan a párizsi határozat ellen, *de* egyúttal a legmegfelelőbb, sőt *egyedül hatékony eszköz a tömegszenvedélyek és az elkeseredés levezetésére.*¹⁶ Márton Áron tehát erőszakot előzött meg!

Nékám Sándor lényeglátó megfogalmazása után visszatérhetünk Bibó Istvánhoz, illetve a Bibó és Márton Áron között fennálló szellemi párhuzamhoz. Bibó István szerint tehát *ha egy népet a demokrácia és a szabadság nevében ér sérelem, akkor az a nép a szociálpszichológia törvényszerűségei szerint szembekerül a demokrácia és a szabadság eszméjével.* Márton Áron zsenialitása ezt a szociálpszichológiai kényszerhelyzetet evangéliumi életalakítással oldotta fel. Ekkor 1946 pünkösdjén közvetlen tömegindulatot oldott fel. De még 1945 októberében, a kiengesztelődés érdekében egy éven át tartó, egész Erdélyre, minden egyházközségre kiterjedő népmissziót rendelt el. Majd pedig 1946 októberében Marosvásárhelyen elmélkedett a demokrácia erkölcsi feltételeiről, és ezt körlevél formájában egész Erdély tudomására hozta. A nyugati demokráciák *semmibe vették a magyar népet. Márton Áron azonban* a demokráciát feltétlen értéknek tartva kijelentette, hogy „a demokrácia védekezés az önkény, az erőszak, a diktatúra minden formája ellen”.¹⁷ Márton Áron zsenialitása azt a szociálpszichológiai kényszerhelyzetet, melybe a nyugati „demokráciák” nyomtak bele bennünket, a demokrácia

---

¹⁶ Nékám Sándor bukaresti magyar követ jelentése a magyar Külügyminisztérium részére Márton Áron csiksomlyói beszédéről. Bukarest, 1946. június 16. In. *Revízió, vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről (1945–1947).* A bevezető tanulmányt írta és összeállította: Fülöp Mihály. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Vincze Gábor. Teleki László Alapítvány, Bp. 1988, 228.

¹⁷ Márton Áron beszéde, Marosvásárhely, 1946. október 27. Körlevélként közreadva, 1946. IX. számmal. In. *VIRT* i. m., 178.

„megszállott” elkötelezettjeként evangéliumi életalakítással, erőszakmentes társadalmi felelősséggel oldotta fel. Márton Áront a nyugati „demokráciák” által elkövetett igazságtalanság nem állította szembe azzal, ami valóban demokrácia.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Márton Áronnál a kisebbségi lét nem volt mentséget igénylő állapot. Elvárásként fogalmazta meg a talpraállás és a talpon maradás képességét. Két kiindulópontja volt. Egyrészt a kisebbségi létet eleve adottnak, kiindulási alapnak tekintette, bajaink miatt nem mutogatott ki felé, elutasította a szélmalomharcot. Másrészt pedig egyetemes erkölcsi elvek felől közelített a feladathoz, és fogalmazott meg követelményeket kisebbségi helyzetben élő népe számára akkor is, ha a többség, akár a nagyhatalmak nem tartották magukat azokhoz az erkölcsi elvekhez. Márton Áront olvasva kitűnik, hogy a kisebbség úgy lehet az egész része, ha különb lesz a többségnél. Tegyük hozzá: a kisebbség nem feltétlenül jelent nyelvi kisebbséget. Márton Áron kortársa, Németh László szintén megfogalmazta a harmincas években, hogy demokrácia híján a kisebbség olyan erkölcsi tartás, melyben a minőségi ember nem vállalja annak a kornak a hatalmi törekvéseit. A kisebbségi ember tartozik megváltoztatni minden emberellenes törekvést. Ha másként nem, de „muzáj Herkulesként” talpon és életben kell maradni: „Szegény, muzáj Herkules, állom, / Győzöm a harcot bús haraggal / S késik az álmom s a halálom.”